

Onalledaagse herinneringen van een vakreferent sociale wetenschappen in de UB Utrecht, jaren 1980

Daan Thoomes

Toen ik in 1975 werd aangesteld als vakreferent voor psychologie, pedagogiek en sociologie aan de UB Utrecht, ging het vooral om de volgende taken: collectievorming (aanschaf nieuwe publicaties), onderwerpsontsluiting (bijhouden van de systematische catalogus) en het ontwikkelen van de online onderwerpsontsluiting op de genoemde vakgebieden. Dat laatste was iets nieuws en de UB Utrecht zou daarin een voortrekkersrol gaan vervullen. Zoekmachines als Alta Vista en Google bestonden toen nog niet. Gesproken werd in die tijd over 'online retrieval' en over 'databases'. Met een joekel van een terminal kon via een modem en een telefoonverbinding contact worden gemaakt met het Karolinska Instituut in Zweden, met het instituut Dimdi in Keulen (beide vooral voor de medische wetenschappen) en in Amerika, in Californië, met de firma's Lockheed en SDC (voor een breed vakkenpakket). In die instellingen werden de grote literatuurbestanden (tegen betaling) beschikbaar gesteld. De bekende gedrukte bibliografiën werden online databases. Voor de sociale wetenschappen ging het vooral om Psychological Abstracts, Social Science Citation Index, Eric en Sociological Abstracts. Literatuuronderzoek was op die manier geen monnikenwerk meer waarvoor soms heel veel boekdelen moesten worden doorgewerkt, maar betrekkelijk eenvoudig want met behulp van de computer

kon met booleaanse logica en descriptoren vrij snel en precies een literatuurlijst worden samengesteld (een 'output'). Voor de meeste vakgebieden was een thesaurus met de belangrijkste descriptoren beschikbaar. Literatuuronderzoek bestond nu uit het vertalen van een bepaald onderwerp in de descriptoren uit de thesaurus. Vervolgens werden dan de descriptoren (trefwoorden) aan de terminal ingevoerd en gebruikt in een zoekstrategie. De bewerkingen die het meest gebruikt werden waren: 'and' (doorsnede van twee verzamelingen), 'or' (samenvoeging van verzamelingen) en 'and not' (een verzameling met uitsluiting van een andere verzameling). In de meeste gevallen leverde dat een tamelijk relevante literatuurlijst op (titels met abstracts). Die lijst werd dan geprint en verstuurd in Amerika en arriveerde na ongeveer een week in Utrecht. In veel gevallen kon een hogere relevantie worden bereikt als je je goed inleefde in degenen die de trefwoorden aan de publicaties in de database hadden toegekend. Wat wordt verstaan onder een bepaalde descriptor? Vooral voor de sociale wetenschappen bestonden vaak verschillen in het gebruik van bepaalde termen tussen Amerika en Nederland.

Organisatie en werkwijze voor de online retrieval

De nieuwe dienstverlening was aanvankelijk uitsluitend bedoeld voor stafleden van de verschillende instituten. Voor de uitvoering werd in de UB een verdeling gemaakt van de Utrechtse vakgebieden en een 'Informatieclub' samengesteld, een groepje van vijf vakreferenten onder leiding van de Bibliothecaris dr. D. Grosheide. De vraag naar deze dienstverlening was per vakgebied heel verschillend. De grootste behoefte was bij geneeskunde en biologie en in de mindere mate bij de sociale wetenschappen, daar was vooral vraag bij psychologie en minder bij pedagogiek en sociologie. De geesteswetenschappen hadden geen of nauwelijks interesse.

In de begintijd werden veel demonstraties verzorgd en informatiebrochures verspreid. Literatuuraanvragen konden met een aanvraagformulier worden ingestuurd, maar in veel gevallen kwam de vraagsteller op bezoek om een aanvraag toe te lichten en om aanwezig te zijn bij de 'search'. Ook van andere universiteiten kwamen regelmatig medewerkers op bezoek, want Utrecht liep op dit gebied voorop.

Uit een bewaard gebleven logboek met betrekking tot alle searches voor sociale wetenschappen in de periode januari 1980 tot juni 1987 blijkt dat het gemiddeld ging om zo'n 500 searches per jaar.

Onderwerpen en anekdotes

De onderwerpen voor het online literatuuronderzoek waren heel divers. Om privacy-redenen kunnen natuurlijk geen namen worden genoemd al hebben heel wat searches bijgedragen aan de voorbereiding van publicaties.

Enkele voorbeelden van terugkerende onderwerpen voor literatuuronderzoek met de computer in de onderhavige periode:

- anorexia nervosa en bulimia
- nonverbal communication
- divorce (and attribution; ...)
- battered women
- sexuality and females
- aged (and lifestyle; ...)
- migrant children
- psychosomatics
- teacher education

Enige voorbeelden van unieke onderwerpen:

- vigilantieonderzoek bij treinmachinisten
- bewegwijzering op Schiphol
- psychoanalysis and Shakespeare

Een paar herinneringen waarbij bescherming van privacy eigenlijk geen rol speelt:

Jos Dijkhuis (Prof. J.H. Dijkhuis, hoogleraar klinische psychologie en psychotherapie) kwam indertijd op bezoek voor een search over 'psychiatric training'. Hij vertelde toen dat hij naar een congres in Egypte was geweest en dat een plaatselijke collega hem had aangeschoten met de opmerking: "Jullie schrijven in Europa veel over psychische stoornissen, maar wij kennen die niet. Bij ons komen die niet voor".

Carel van Parreren (Prof. C.F. van Parreren, hoogleraar psychologische functieleer) kwam op bezoek voor een literatuuronderzoek voor een studie die hij toen verrichtte bij het N.I.A.S. (Netherlands Institute for Advanced Study) in

Wassenaar, waar hij het buitengewoon naar zijn zin had. “Ver weg van alle dagelijkse besognes, geen onderwijs, geen vergaderingen, maar in alle rust en vrijheid aan onderzoek en publicaties werken”. Ik herinner me een gesprek dat we toen hadden over zijn onderwijsleerpsychologie over ‘transfer’ en ‘generalization’ tijdens het leerproces. Heel interessant, maar de search ging over heel iets anders.

Jan van den Bout (de latere hoogleraar ‘verliesverwerking’) kwam op bezoek met muisjes op zijn trui, een restant van de geboortetraktatie bij hem thuis. Hij vertelde mij toen al dat veel mensen na het overlijden van een goede bekende of familielid voor de verwerking veel meer tijd nodig hadden dan de paar dagen die in zo’n geval worden gegeven.

Voor het opstarten hadden we cursus gehad in Bern. De Amerikaanse firma SDC kwam daarvoor naar Zwitserland. Vrij snel daarna kregen we van Mme Iljon bij de Europese Commissie een uitnodiging om in Brussel een demonstratie te verzorgen. Dat verliep allemaal goed, maar de ritten met de auto van Mme Iljon in Brussel verliepen zo acrobatisch dat we daarvan nogal van streek waren en niet meer zijn ingegaan op een verzoek om nog eens terug te komen. Voor het bijhouden van de nodige kennis waren er regelmatig congressen, vooral in Engeland, in Londen, ergens in Sussex, Torquay en Cranfield. Cranfield was jaarlijks in de zomervakantie. Library education als een serieuze studie. Oxbridge was rijkelijk vertegenwoordigd en er waren ook veel deelnemers van Amerikaanse universiteiten. Ik herinner me een lezing van een Engelse professor waarin hij parafraseerde op Winnie de Poeh op een hele knappe manier. Overigens waren het allemaal hele serieuze voordrachten met als uitzondering de geestige verhalen tijdens het Conference Dinner.

Literatuur:

Brochure *Literatuur zoeken met de computer*. Utrecht: Universiteitsbibliotheek, 1979

Illustratie:

Ingang oude Universiteitsbibliotheek, Wittevrouwenstraat 7-11

Bilthoven, december 2025

